

РОЗДІЛ III. ОПТИМІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

УДК 37.026.6

М. В. Дорожко

Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ

У статті доведено необхідність формування в учнів початкової школи ключової компетентності «Умії учитися». Виділено такі її компоненти: мотиваційний, змістовий, процесуальний. Розкрито зміст мотиваційного компонента. Визначено зміст понять «мотив», «мотивація». Розглянуто основні групи мотивів: зовнішні та внутрішні. Охарактеризовано методи стимулювання і мотивації навчальної діяльності.

Ключові слова: ключова компетентність «Умії учитися», мотив, мотивація навчання.

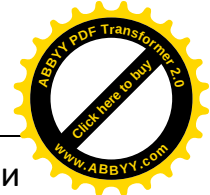
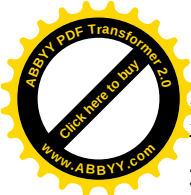
Постановка проблеми. Інтенсивний потік накопичення інформації, швидкий темп амортизації знань у сучасному інформаційному світі ставлять нові завдання перед освітою XXI ст. – забезпечення успішного функціонування особистості в умовах інноваційного типу суспільного життя. Формування в учнів ключової компетентності «Умії учитися» набуває особливого значення, коли мова йде про навчання і виховання інтелектуальної еліти нашої держави. Становлення особистості, здатної навчатися впродовж життя, є важливим завданням модернізації системи освіти. Прищеплювати учням прагнення і здатність до освіти впродовж життя необхідно починати ще в початкових класах. Тому формування в учнів ключової компетентності «Умії учитися» в початковій школі має велике значення.

Аналіз актуальних досліджень. Питання формування в учнів загальноосвітніх навчальних закладів ключової компетентності «Умії учитися» досліджують Н. Лошкарьова, О. Овчарук, В. Паламарчук, О. Савченко та ін.

Проблему формування мотивації навчання обговорюють П. Гальперін, Ю. Гіппенрейтер, В. Давидов, Д. Ельконін, С. Занюк, Д. Леонтьєв, А. Маркова, Т. Матіс, А. Орлов, Н. Тализіна, І. Харламов та ін.

Мета статті – висвітлити основні положення формування в учнів початкової школи мотивації навчання.

Виклад основного матеріалу. Ключова компетентність «Умії учитися» має такі компоненти: мотиваційний (ставлення до навчання),

змістовий (відомі і нові знання, уміння, навички) і процесуальний (способи виконання діяльності на різному рівні складності). Якщо зосередитися на мотиваційному компоненті, то О. Савченко наголошує на тому, що сформоване вміння вчитися передбачає, що учень: усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалити; виявляє інтерес до навчання, докладає зусиль для досягнення позитивного результату пізнавальної діяльності; сам визначає мету діяльності або свідомо сприймає ту, що поставлена вчителем [4, 85].

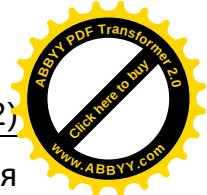
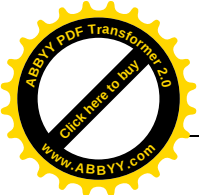
У тлумачному словнику Д. Ушакова поняття «мотив» трактується як спонукальна причина, привід до якої-небудь дії, а поняття «мотивація» характеризується як система доказів, аргументів на користь чого-небудь, сукупність мотивів, що зумовлюють певний учинок [7, 1445].

В українському педагогічному словнику поняття «мотив» розглядається як спонукальна причина дій і вчинків людини. Основою мотивів діяльності людини є її різноманітні потреби. «Мотивація» описується як система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки [3, 217].

У психологічному словнику В. Войтко додається, що існують різні форми мотивації залежно від змісту і психічної сутності мотивів, що спонукають поведінку людини в різних видах діяльності (праця, навчання, гра, спорт). На різних вікових етапах мотивація людини визначається специфічними особливостями, пов'язаними із зміною провідних видів діяльності і соціальної ситуації розвитку [5, 96–97].

Є. Бондарчук та Л. Бондарчук виділяють такі методи стимулювання і мотивації навчальної діяльності: формування пізнавальних інтересів; формування почуття обов'язку та відповідальності в навчанні [1, 131].

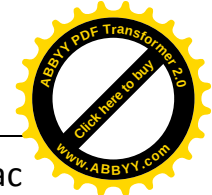
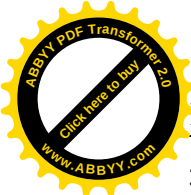
Методи формування пізнавальних інтересів потребують створення емоційно-моральних ситуацій, цікавих аналогій, здивування, зіставлення життєвих та наукових тлумачень. Найважливішим, на думку вчених, є емоційна, яскрава мова педагога, яка захоплює слухачів і стимулює їх навчально-пізнавальну діяльність. Науковці виділяють метод пізнавальної ділової гри, компонентами якої слугують сценарій, ігрова обстановка, регламент; метод створення пізнавальної суперечки (дискусії, диспути). Мотиваційна сторона процесу навчання має три групи мотивів: зовнішні (заохочення і покарання); змагальні; внутрішні (забезпечують найбільш стійкий інтерес до навчання). Є. Бондарчук та Л. Бондарчук також відзначають, що одне з найважливіших місць посідають методи та прийоми самостійної роботи (робота з підручником, довідниками, виконання завдань за алгоритмом, проведення дослідів тощо) [1, 132].

І. Харламов розкриває поняття «мотив» як суб'єктивне ставлення особистості до діяльності, в основі якого лежить свідомо поставлена і певним чином обґрунтована мета. Так, учений доводить, що загальна потреба в навчанні усвідомлюється школярем як умова для свого залучення до виробничої та духовної діяльності в суспільстві. Конкретні ж мотиви навчання можуть пов'язуватися з отриманням необхідної освіти, оволодінням певною професією або досягненням певного статусу в суспільстві. І. Харламов вважає, що одним із найважливіших факторів формування в учнів потреби в навчанні є особистість учителя, його ерудиція та майстерність. Доброзначне ставлення вчителя до учнів, що ґрунтується на повазі і вимогливості до них, сприяє також формуванню мотивації навчання. На думку вченого, учитель повинен використовувати такі методичні прийоми навчання: демонстрація наочних посібників; технічних засобів навчання; залучення у процесі викладу нового матеріалу яскравих прикладів і фактів; створення проблемних ситуацій, що збуджують в учнів внутрішні суперечності між пізнавальними завданнями, що виникають знову, і недостатнім рівнем наявних знань для їх вирішення; вміння вчителя викликати здивування стосовно винахідливості і могутності людського розуму в пізнанні глибинних явищ природи, розвитку науки і техніки. І. Харламов наголошує на тому, що радість від досягнутих успіхів у навчанні справляє великий вплив на формування мотивації навчання [8, 89].

Автори вікової та педагогічної психології О. Скрипченко, Л. Долинська відзначають, що у деяких першокласників мотиви навчання пов'язані з привабливістю самого шкільного навчання, його атрибутами. Для багатьох першокласників іноді більше значить переживання самої участі у процесі навчання, ніж усвідомлення результату навчальних дій (нові знання, вміння), переважають ігрові мотиви. О. Скрипченко та Л. Долинська також поділяють мотиви на зовнішні та внутрішні. За зовнішніх мотивів уміння виступають засобом досягнення цілей за межами навчальної діяльності. На думку М. Алексєєвої, Л. Божовича, С. Мусатова, серед зовнішніх мотивів необхідно виділити широкі соціальні мотиви навчальної діяльності, які пов'язані з розумінням суспільної ролі учня, його громадського обов'язку, а також вузькі особисті мотиви – задоволення самолюбства, почуття власної гідності, намагання будь-що відзначитися в колективі однолітків [2, 119].

Внутрішні мотиви навчання характерні для діяльності, спрямованої на здобуття знань, оволодіння необхідними для цього способами дій. У цьому випадку учнів приваблює сам процес навчання – вони дістають

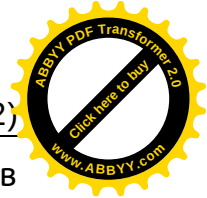
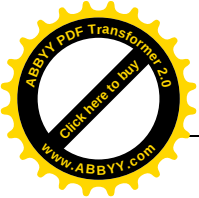
задоволення від того, що долають труднощі, які виникають під час розв'язання навчальних задач. С. Мусатов зазначає, що у школярів мотиви навчання залежать від рівня навчальної успішності учнів. Чим вище в учнів рівень навчальної діяльності, тим більший у них інтерес до окремих предметів [2, 121].

Н. Тализіна наголошує на двох шляхах розвитку мотивів навчання: через засвоєння учнями суспільного сенсу навчання; через саму діяльність навчання школяра, яка повинна чимось зацікавити його. У першому випадку головне завдання вчителя – довести до свідомості учня мотиви, які суспільно незначущі, але мають досить високий рівень дієвості, наприклад бажання отримувати хороші оцінки. Учням спочатку необхідно допомогти усвідомити зв'язок оцінки з рівнем знань і умінь. А потім підійти до мотивації, пов'язаної з бажанням мати високий рівень знань і вмінь. Це, у свою чергу, повинно усвідомлюватися дітьми як необхідна умова їх успішної, корисної суспільству діяльності [6, 94].

Інший шлях формування навчальної мотивації пов'язаний безпосередньо з особливостями організації навчального процесу. Н. Тализіна підкреслює, що пізнавальні інтереси школярів істотно залежать від способу розкриття навчального предмета. Інтерес до вивчення певного предмета буде в тому випадку, якщо навчальна діяльність набуватиме для учня творчого характеру. Крім змісту навчального предмета, мають значення також і методи роботи з ним. Наступну умову виявив В. Моргун: принцип підбору учнів під час комплектування малих груп має велике мотиваційне значення. Якщо дітей з нейтральним ставленням до предмета об'єднати з дітьми, які не люблять цей предмет, то після спільної роботи перші підвищують свій інтерес до цього предмета [6, 95].

На думку М. Матюхиної, навчально-пізнавальну мотивацію можна успішно формувати, використовуючи відношення між мотивом і метою діяльності. Так, вона зазначає, що найкращий шлях руху – від мотиву до мети, тобто коли учень уже має мотив, що спонукає його прагнути до заданої вчителем мети. Ще одним із найефективніших способів пізнавальної мотивації є проблемність навчання, тобто використання проблемних ситуацій та завдань [6, с. 96].

Висновки. Успішність формування знань, умінь і навичок залежить насамперед від бажання і прагнення учнів одержати ці знання, від їх зацікавленості в певному предметі. Тому так важливо володіти прийомами та методами формування в учнів мотивації навчання.

Результати проведеного дослідження не вичерпують усіх аспектів питання формування в учнів початкової школи ключової компетентності «Умії навчитися». До **подальших напрямів досліджень** зазначеної проблематики необхідно віднести педагогічні умови формування в учнів початкової школи навичок раціонального читання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук Е. И. Основы психологии и педагогики : курс лекцій / Е. И. Бондарчук, Л. И. Бондарчук. – 3-е изд., стер. – К. : МАУП, 2002. – 168 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
5. Психологічний словник / [під ред. В. І. Войтко]. – К., 1981. – 215 с.
6. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология : учеб. пособие [для студ. сред. пед. учеб. заведений] / Н. Ф. Талызина. – М. : Академия, 1998. – 288 с.
7. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / [Под ред. Д. Н. Ушакова]. – М., 1935. – Т. 1.; М., 1938. – Т. 2.; М., 1939. – Т. 3.; М., 1940. – Т. 4, (Переиздавался в 1947–1948 гг.) ; репр. изд. : М., 1995 ; М., 2000.
8. Харламов И. Ф. Педагогика / И. Ф. Харламов. – М. : Гардарики, 1999. – 520 с.

РЕЗЮМЕ

М. В. Дорошко. Педагогические условия формирования у учеников начальных классов мотивации обучения.

В статье доказана необходимость формирования у учащихся начальной школы ключевой компетентности «Умей учиться». Выделены следующие её компоненты: мотивационный, содержательный, процессуальный. Раскрыто содержание мотивационного компонента. Определено содержание понятий «мотив», «мотивация». Рассмотрены основные группы мотивов: внешние и внутренние. Охарактеризованы методы стимулирования и мотивации учебной деятельности.

Ключевые слова: ключевая компетентность «Умей учиться», мотив, мотивация обучения.

SUMMARY

M. Dorozhko. Pedagogical conditions of formation of motivation of learning BY primary school pupils.

The necessity of formation of the key competence «Learn to learn» by primary school pupils has been proven. The following components have been identified: motivational, informative, processual. The contents of the motivational component have been exposed. The content of the terms «motive», «motivation» have been defined. The main groups of motives: external and internal have been examined. Methods of stimulation and motivation of learning activity have been described.

Key words: the key competence «Learn to learn», motive, motivation of learning.